

कुमाल जातिको परम्परागत पेशामा आएको
परिवर्तनका आयामहरु
पुतलीबजार-५, स्याङ्जाको एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
पृथ्वीनारायण क्याम्पस, समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने
पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरामा प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

एकबहादुर गोदार
क्याम्पस रोल नं.: १२९/०६३
रजिष्ट्रेशन नंम्बर: ६-२९१-१२-९८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग
पृथ्वीनारायण, पोखरा
२०७०

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय समाजशास्त्रको स्नातकोत्तर तहको पाठ्यक्रम अनुरूप श्री एकबहादुर गोदारले “कुमाल जातिको परम्परागत पेशामा आएको परिवर्तनका आयामहरू पुतलीबजार-५, स्याङ्जाको एक अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशन तथा सुपरीवेक्षणमा तयार पार्नुभएको हो । शोधकर्ताले परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु । उक्त शोधकार्यको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति:- २०७०/१२/२८

.....
अमृतकुमार भण्डारी
शोध निर्देशक
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको पाठ्यक्रम अनुरूप श्री एकबहादुर गोदारले “कुमाल जातिको परम्परागत पेशामा आएको परिवर्तनका आयामहरू पुतलीबजार-५, स्याङ्जाको एक अध्ययन” शीर्षकमा तयार पारिएको शोधपत्रलाई स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. शोध निर्देशक
अमृतकुमार भण्डारी
उपप्राध्यापक
२. बाह्य परीक्षक
प्रा. डा. कृष्ण के.सी
.....
३. विभागीय प्रमुख
शान्ति भूषाल
मिति: २०७०/१२/२८

कृतज्ञता ज्ञापन

“कुमाल जातिको परम्परागत पेशामा आएको परिवर्तनका आयामहरू पुतलीबजार-५, स्याङ्जाको एक अध्ययन” नामक प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग, स्नाकोत्तर तह दोस्रो वर्षको छैठौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यस शोधपत्रमा कुमाल जातिको सामाजिक आर्थिक अवस्थाका बारेमा सामान्य जानकारी लिई यिनीहरूको पेशागत परिवर्तको अवस्था र चुनौतिका पक्षको चर्चा गरिएको छ । प्राचीन समयदेखि नै जातीय पेशाको रूपमा कुमालहरूले अवलम्बन गर्दै आएका माटाका भाँडाकुँडा बनाउने पेशाको वर्तमान अवस्थाको बारेमा स्पष्ट उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ । यसमा कुमाल जातिको सामाजिक, सांस्कृतिक परम्पराको उल्लेख गरेर उनीहरूको जातीय पहिचान गराउन खोजिएको छ, त्यस्तै यिनीहरूले आफ्नो परम्परागत पेशा संकटमा पर्नथाल्नुका विभिन्न पक्षमा विश्लेषण शोधपत्रमा पारिएको छ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, समाजशास्त्र /मानवशास्त्र विभागले प्रस्तुत “कुमाल जातिको परम्परागत पेशामा आएको परिवर्तनका आयामहरू पुतलीबजार-५, स्याङ्जाको एक अध्ययन” नामक शोधकार्यको कार्यमा आई परेका विभिन्न कठिनाईहरूको निवारण गर्दै आवश्यक परामर्श, सल्लाह, सुझावहरू दिएर शोधकार्यमा मार्गनिर्देशन गर्नु भएकोमा शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरु अमृत भण्डारीज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु, साथै शोध शीर्षक स्वीकृत गरी कुमाल जातिको लोपोन्मुख पेशाको बारेमा शोधपत्र लेखनमा सहयोग गर्नु भएकोमा विभागीय प्रमुख श्रद्धेय गुरु श्री शान्ति भूषालज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु र विभागीय सदस्यज्यूहरूबाट प्राप्त सहयोग प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

विभिन्न आशयक पाठ्यपुस्तक तथा शोधपत्रहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पुस्तकालय परिवारप्रति पनि आभारी छु । यसैगरी थप सन्दर्भ पुस्तकहरू तथा इन्टरनेट सेवा उपलब्ध गराई शोधकार्यमा सहयोग गर्ने श्री लक्ष्मी स्मृति सामुदायिक पुस्तकालय, स्याङ्जा तथा सामुदायिक रेडियो स्याङ्जा एफ.एम. ८९.६ मेगाहर्जका परिवारप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु । मेरा सहपाठी तथा सहृदयी मित्र अनन्तकुमार श्रेष्ठले यस शोधपत्र तयार गर्नमा पुस्तक उपलब्ध गराउनुका साथै विविध सरसल्लाह दिई सहयोग गर्नु भएकोमा उहाँप्रति पनि आभारी छु । जिल्ला विकास समिति स्याङ्जा, जिल्ला तथ्यांक कार्यालय, पुतलीबजार नगरपालिका, पुतलीबजार नगरपालिका वडा नं. ५ कार्यालयले

स्याङ्जा जिल्ला सम्बन्धी लगायत आवश्यक विभिन्न तथ्यांक, पुस्तक, बुकलेटहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुभएकोमा उहाँहरूप्रति पनि आभारी छु । साथै यस कार्यमा सहयोग पुराउने सम्पूर्णप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो शैक्षिक उन्नति प्रगतिमा शतप्रतिशत जिम्मेवार रहनु भएका परिवारका सम्पूर्ण सदस्यहरू प्रति आभार प्रकट गर्दै मेरा श्रद्धेय गुरु तथा अग्रजले दिनुभएका मार्गदर्शनलाई पनि बिर्सन सकिदैन । मेरो शोधकार्यका क्रममा मलाई लेखन वातावरण मिलाई सहयोग गर्ने श्रीमति राममाया गोदार, छोराहरू शुभ गोदार र शुभ्र गोदारलाई पनि बिर्सन सकिदैन । साथै मेरा सहृदयी मित्रहरू अर्जुन काफ्ले, कमल अर्याल, रश्ना शर्मा, प्रमोद गुरुङ लगायत मलाई सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण मित्रहरूप्रति पनि आभारी छु ।

शोधकार्य लेखनमा भएका अशुद्धिहरू केलाई सहयोग गर्ने श्रद्धेय गुरु स्रोत व्यक्ति श्री वलराम दोरंगा तथा कम्प्यूटर प्रिन्ट गर्ने कम्प्यूटर एजुकेशन सेन्टर, स्याङ्जाप्रति पनि आभारी छु । अनुसन्धानका क्रममा क्षेत्रगत अध्ययन गर्दा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण स्थानीय कुमाल दाजुभाइ, बुवाआमा, दिदीबहिनीहरूप्रति विशेष रूपमा कृतज्ञ छु । खासगरी आफ्नो अमूल्य समय मलाई दिने अगुवा समाजवेवी श्री हुमबहादुर कुमाल, श्री सिद्धिमान कुमाल, टुकबहादुर कुमाल तथा सम्झाना कुमालप्रति आभारी छु । मलाई शोधकार्यमा हरेक क्षेत्रबाट सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण श्रद्धेय महानुभाव तथा संघ-संस्थाहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा, शोध निर्देशकको प्रत्यक्ष मार्ग निर्देशन र सुपरीवेक्षणमा आफूले सक्दो मेहेनत र परिश्रम गरी अनुसन्धानका सम्पूर्ण नियम र विधिहरूको पालना गर्दै तयार पारेको यो शोधपत्र उचित मूल्याङ्कनका लागि शोधमूल्याङ्कन समिति समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति: २०७०/१२/२८

.....
एकबहादुर गोदार
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
त्रि.वि., पृथ्वीनारायण क्याम्पस,
पोखरा
२०७०

संक्षिप्त शब्दावली

जि.वि.स.	जिल्ला विकास समिति
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
न.पा.	नगरपालिका
सि.वि.एस.	सेन्ट्रल व्यूरो अफ स्टाटिस्टिक्स
वि.सं.	विक्रम संवत्
ई.पू.	ईशापूर्व
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
कि.मि.	किलो मिटर
हे.	हेक्टर
पृ.	पृष्ठ
आ.व.	आर्थिक बर्ष

विषय सूची

सिफारिस पत्र	II
स्वीकृति पत्र	III
कृतज्ञता ज्ञापन	IV
संक्षिप्त शब्दावली	VI
विषयत सूची	VII
तालिका सूची	X
रेखाचित्र सूची	XI

अध्याय १:

परिचय	१-७
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याकथन	३
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	५
१.४ महत्व	५
१.५ अध्ययनको सीमा	६
३.८ अध्ययनको संरचना:	७

अध्याय २:

सन्दर्भ सामग्रीको अवलोकन	८-१५
२.१ सैद्धान्तिक सिंहावलोकन:	
२.१.१. पेसाको समाजशास्त्र:	८
२.१.२. पेसागत परिवर्तनका कारणहरू	९
२.२. कुमाल जातिको ऐतिहासिक परिचय	१०
२.३ कुमाल जातिको सामान्य परिचय	१२
२.४. उत्पत्ति तथा आगमन	१४
३.१. पूर्वकार्यको समिक्षा	१५

अध्याय ३

अनुसन्धान विधि

२१-

२४	
३.१. अध्ययन क्षेत्रको औचित्यता	२१
३.२. अध्ययन विधि	२२
३.३. तथ्यहरूको श्रोत	२२
३.४. नमूना अध्ययन	२३
३.५. तथ्य संकलन तरिका	२३
३.५.१. अवलोकन	२३
३.५.२. अन्तवार्ता	२३
३.५.३. मुख्य जानकारी अन्तवार्ता	२४
३.५.४. घटना अध्ययन	२४
३.६. तथ्यको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरणका पद्धतीहरू	२४

अध्याय : ४

अध्ययन क्षेत्रको सामाजिक/सांस्कृतिक अवस्था र उत्तरदाताको परिचय २५-४१

४.१.१ अध्ययन क्षेत्रको आधारभूत परिचय	२५
४.१.२. पुतलीबजार नगरपालिकाको परिचय	२६
४.१.३. पुतलीबजार नगरपालिका वडा नम्बर ५ र अध्ययन क्षेत्रको परिचय	२८
४.१.४. कुमालहरूको बसोवास क्षेत्रको परिचय	३४
४.१.५ सामाजिक अवस्था	३६
४.१.६ शैक्षिक स्थिति	३७
४.१.७. सांस्कृतिक एवं धार्मिक अवस्था	३७
४.१.८. धर्म	३९
४.२. मुख्य उत्तरदाताको बारे जानकारी	३९
४.२.१. उमेर समुह अनुसारका उत्तरदाता	३९
४.२.२. लिङ्ग अनुसारका उत्तरदाता	४०
४.२.३. शक्षिक अवस्था अनुसारका उत्तरदाता	४१

अध्याय : ५

कुमाल जातिको परम्परागत को अवस्था	४२-४८
५.१. कुमाल जातिको परम्परागत पेशा	४२
५.२. परम्परागत पेशामा संलग्नता	४३
५.३. पेशागत संलग्नता र निरन्तरताको अवस्था	४५
५.४. भाडा बनाउने पेशागत सीप, हस्तान्तरण र उपयोगको अवस्था	४८

अध्याय : ६:

कुमाल जातिको परम्परागत परिवर्तन र सम्भावना एवं चुनौति	५१-६१
६.१. बैकल्पिक (फरक) पेशामा संलग्नताको अवस्था	५१
६.२. फरक पेशा अपनाउनुपर्ने कारण	५३
६.३. फरक (नयाँ) पेशा अवलम्बनमा धकेले तत्वहरू	५६
६.४. परम्परागत पेशाको निरन्तरतामा अवसर	५८
६.५. कुमाल जातिको पेशा संरक्षणमा सरोकारवालको प्रयास	६०
६.६. फरक पेशा अपनाउँदाको चुनौतिहरू	६१

अध्याय ७:

प्राप्ती र निष्कर्ष	६४-६६
७.१ सारंश र प्राप्तीहरू:	६४
७.२. निष्कर्ष :	६६
सन्दर्भ ग्रन्थ सूची	६८

अनुसूचीहरू:

घरधुरी सर्वेक्षण प्रश्नावली	I
सामाजिक श्रोत नक्सा	III
सूचनादाताको नामावली	IV
केही तस्वीरहरू	V

तालिका सूची

	पेज नं.
तालिका: ४.१: पुतलीबजार नगरपालिकाको जातिगत विवरण	२७
तालिका.: ४.२: पुतलीबजार नगरपालिका वडा नं. ५ को सामान्य जानकारी	२९
तालिका ४.३: उमेर समूह जनसंख्या	३०
तालिका नं. ४.४: वडा नं. ५ को जातजाति अनुसारको जसंख्याको विवरण	३३
तालिका ४.५: उच्च शिक्षा हासिल गर्ने कुमालहरूको विवरण	३८
तालिका:४.६: उमेर समूह अनुसारका उत्तरदाताको विवरण	४०
तालिका:४.७: लिङ्ग अनुसारका उत्तरदाताको विवरण	४०
तालिका:४.८: शैक्षिक अवस्था अनुसारका उत्तरदाताको विवरण	४१
तालिका नं.: ५.१: पछिल्लो दश बर्षमा परम्परागत पेशा अवलम्बन गर्ने घरधुरीहरू	४५
तालिका ६.१: वैकल्पिक पेशा गर्ने कुमाल (पुरुष) हरूको विवरण	५२
तालिका ६.२: बैकल्पीक पेशा अवलम्बन गर्न प्रेरित गर्ने तत्वहरू	५४

रेखाचित्र सूची

	पेज नं.
रेखाचित्र: ४.१: अध्ययन क्षेत्रको उमेर समूह अनुसारको जनसंख्या	३२
रेखाचित्र ४.२: अध्ययन क्षेत्रको जनसंख्याको लैंगिक अवस्था	३२
रेखा चित्र नं. ४.३: जातिगत विभाजन वृत्तचित्रमा	३४
रेखाचित्र नं. ५.१: परम्परागत पेशा अवलम्बनको समयरेखा चित्र	४६
रेखाचित्र ६.१: बैकल्पिक पेशा अवलम्बन गर्न प्रेरित गर्ने तत्वहरू	५५